

Hainakuu
29. päiv
2008
Nummör
16 (160)
Leht mass erälde
ostõn 5 kruuni

UMƏ LEHT

V Ö R O M A A R A H V A U M A N K E E L E N L E H T

**Kuis lätš võrokõisil Tarto
hansapäivil kauplõminõ**

Kae lk 2

**Võromaa kihlkunna:
Urvastõ**

Kae lk 3

**Ruitlanõ taht päti 700
aastas kinni panda**

Kae lk 4

Pöörädse sannalidsõ Tarto hansahoovin

Lavastaja Mäeotsa Ain om Rahmani Jani käest jälki üte tiatritükü vällä vihtnu. Kõnõldas tan ilosat võro kiilt nigu Jani tüken õks, õnnõ päälkiri om eesti keeli «Saun».

KULPSOO LAURI PILT

Sannalidsõ lava pääl.

Ma käve edimäst etendüst kaeman, naari sällä likõs ja vöiolla, et sai tarkust kah mano.

Näütüses jäi mullõ miilde, kuimuudu om inglüse keelen «Andres, võta rõiva säläst!», määne om hää sannapuu ja kuimuudu tuu ahjo tulõ panda. Mille rattamehe hindäl pedaali rihmuga jalgu külge köütvä, kiä om «tettuulutaja» ja viil egäsäandsit asjo.

Mängvä Sepä Ott, Jäägri Merca, Tääri Veiko, Oja Tõnu, Tennesaarõ Liina, Mureli Hilje ja Hansingu Meelis – kõik piäs teedä nime ja inemise olõma.

Kõik nä mängvä mitund rolli, õnnõ Hansing mäng õnnõ Hansingut ja timä tege-läsest om õkvalt hallõ. Esi kütt sanna, a ku...

Hää külh, ma nakka-i ette kõnõlõma, soovida teil hindäl Tarto liina Hansahuuvi kaema minnä. Hää tükk om!

ILVESSE AAPO

Pillipiknik ja käsitüü- päiv Suvähavval

Puulpäävä, 2. põimukuu pääväl peetas Suvähavva külän Kalmatõmäel säitsmes pillipiknik. Kokko saava pillimängjä ja nuu, kinkalõ miildüs pillimängu kullõlda. Kimmäst kavva, celarvõt ja celektrit üritüsel ei olõ.

Ku pümme lätt, pandas tulõ ja tõrvigu palama. Pillipiknik nakkas pääle kell 16.

A päiv pääle pillipikniku, 3.

põimukuu peetas Suvähavva luudustalon suvõ tõõnõ käsitüüpäiv. Seokõrd kõnõldas langast. Värvitäs talo lambidõ villast kedrätüt langa, poimitas paila ja koetas vüüd. Käsitüüpäiv nakkas pääle kell 10 ja huvilisõ piäsi hindäl tulõkist inne Suvähavva luudustallo teedä andma.

UL

Võromaa rituaalõ tetäs Munamäe pääl

RAHMANI JANI PILT

Nuur näütlejä Parindi Mart seletäs rahvalõ, kuis tuu sitavidämine õks vanastõ käve.

RAHMANI JAN

Kuigi Munamäkke üles roniminõ või peris tehkätämä võtta, om noil, kiä tahtva nätä hääd tiatrit ja ei pelgä veidükese ka hindä üle naarda, lähembil päivil sinnä asja.

Asi om tollõn, et Võro tiatri-

ateljee tükk «Võromaa rituaalid» om kasunu tiatritüküs, miä om võrokõisi jaos vast sama tähtsä ku kõigi cestläisi jaos «Eesti matus». Ja mu meecest esiki tsipa parõmb.

Paistus, et taa tükü tegünemise man om tähtsä aig. Aig, miä om antu tälle kassu.

Alostus olõ hämmär. Olõ üts lambatapisõ tands, midä

Trolla Agu ja Tagametsa Tarmo katõkõistõ teivä ja minkast olõ küländ rassõ arvo saia.

A tükk om mugu edesi län-nü ja täämbä om täst saanu tiatriateljee suvõtük. Mano om tulnu pallo juttu, miä peri raamatust «Kuiis vanastõ Võromaal eleti». Mano om tulnu ka vahtsit rituaalõ: pandas kardokit, käädäs sannan, lüvväs lastu-

katust. Pectäs maaha pulm ja matus (muidogi tuujaos actas puskarit ja tapõtas tuu lammass kah är). Mano om tulnu hulga vahtsit tegeläisi, laulõ. Tüküle om tett väega kõrralik kunstnigutüü.

Tükü «Võromaa rituaalid vol 3» mängitäs õnnõ kuus kõrda. Ku märkmä jäät, võit õigõ ao maaha maada!

Moosten peeti lina- ja käsitüülaatu

PEEDOSAARÕ KAISA

Minevä puulpäävä, 26. hainakuul peeti Moosten linalaatu. Kauplõjit olõ peris hulga, a noid, kiä linast rõivast, linaõlli vai muud linaaga köüdetüt kraami paki, olõs võinu inämb olla.

Paari linakraamiga kauplõjaga tei laadu pääl juttu. Näi, et üte kaupmehe man olõ pallo rahvast. Pilbergi Piret Võrolt (28), kiä tege ja müü linatsit rõivit, selet, et näil lätt laadu pääl kõgõ küländ häste. «Kundõsit om pallo ja inemise tiidvä joba, et linaand rõivas om hää.»

Kas mõni kuulsa inemine om kah Pireti käest midägi ostnu? Piret kitt, et timä käest omma linatsit rõivit ostnu tunnõt saatõtegi Võsa Piire ja Justamendi laulja Lunge Toomas.

Virumaalt Kundast laadu pääle paakindit ja põlli müümä tulnu Aljaste-Arengu Sirje hääd laaduõnnõ kittä es saa. Nafiga poolõs üteltä, et jo sis seo läm-

mi ilm ei olõ paalappõ ja põlli müügis kõgõ parõmb. A timägi om kõva laatõ pääl käüjä ja ütelt, et ütökõrra ostnu timä tettü latsipapu kuulsa korvpallimiis Müürsepä Martin.

A kõik es käü linalaadu pääl kauplõmisõ ümbre kah. Pääl kauplõjijidõ olõ laadu pääle tulnu ka noid, kiä mõistsõ kõnõlda tuust, mille lina hää om. Mõisa hobõsõttallin olõ valla näütüs «Eesti linalugu», säälsaman acti lina kotsilõ ka tiidüslikku juttu. Linakua man olõ valla linaküük, kon sai maitsa linajahust tettüisi kuukõ ja juukõ.

Viil üts põndvamb kotus linalaadu pääl olõ Mõnistõ muusõumi tüükoda, kon poimiti kaplu. Tulviste Hele (56) lask umil sõrmil kipõlt kävvü ja esi mugu jutust tuu man: «Mi teemi egäsugustit köüdsi ja kaplu. Talun vanastõ olõ vaia kõikvõimalikkõ kaplu ja köüdsi, inemiisil lätš näid sünnüst surmani vaia. Häll jo köüdetäs lac ala kablagä ja koolnu kirst lastas kah kablagä hauda. Ma

loi kokku: miihil om vanastõ vaia länny 25 eri nimetüst kaplu, naisil mõni veidemb.» Ja niimuudu mukka juttu aiõn sai Hele tsvuvanüür valmis.

Rahvast olõ laadu pääl küländ hulga. Jah, linaga köüdetüt kraami olõs võinu inämb olla. A nigu ütelt Pilbergi Piret, lövvüs kõgõ noid, kiä iristä tahtva. Tuuperäst ma ei irisegi, a ütlet, et illos tsilokõnõ laat olõ päiv tuu laadu jaos kah nigu tellit.

Pilbergi Pireti tett linast kaalkiräk. →

PEEDOSAARÕ KAISA PILT

Võrokõnõ Villändi folgipidol. Puulpäävä, 26. hainakuu pääväl kõnõlõ Villändi folgipidol perimõmuusiga aidan muinasjuttõ Kalme Helju Võrolt ütten Põmu jutukõnõlõja Känu Jaaguga.

Helju võinu jo ammuki rahuligult pinsipõlvõ pitä, a timä väsümädä rõõm ja tahtminõ hoitva tedä õks Kreutzwaldi muusõumin tüül. Ja muinasjuttõ kõnõlõs Helju nii võro ku eesti keeli – nii kuis parahuisi tahat. Juttõ tulõ Heljul hulga ja süäemest.

OJARI TRIINU jutt ja pilt

RAHMANI JANI PILT

Linakua man näüdati, midä Moostõ kandin linast tetäs.

Võrokõsõ Tarto hansapäivil

PEEDOSAARÕ KAISA

18.–20. hainakuul peeti Tarton 13. hansapäivi. Muiõ tegemiisi man oll'sääil ka suur käsituulaat. Sääilt püüdsegi mõnõ võrokõsõ kinni ja küsse, kuis mikan-di rahval kauplõminõ lätt.

«Mul lätt väega häste, kaup om nii esieriline ja seo passis egän iän inemisele, olkõ tä sis üte vai hoobis 60aastanõ.» kitt Kapi Kärði Võrolt, kiä mõi esitettüisi istmiskilpkunnõ (noid om näta olnu ka pia egä Võromaa laadu pääl).

Sammamuudu olli rahul ka Aila näpustuudio müüjä Lepä Grete ja Luiga Anita: «Kiäki tõnõ ei ti säänsit pehmit asju, selle olõ-i ka konkurentsi.

← Võro käsituumeistre Laatsi Juta näüdäs, et eesti mütsü passisõ väega häste ka lõunamaa miihile päähä.

→ Latsõ proomõ õkvalt perrä, kas tasos Kapi Kärði tettüisi kilpkunnõ kodo üten osta.

Müumine lätt häste. Olõmi seo asaga jo mitu-mitu aastat tegelenü ja tegelemi edesi kah.»

Laatsi Juta Võro liinast mõi laadu pääl koetuisi kampsõ ja muud säänest sorti kraami.

«Olõ eloig kudaja olnu. Sääilt tullgi mõtõ, et teesi veidükese rohkõmb naid asju, sis saasi veidükese tiini ka taa tüuga. Ja nii naksigi laatu pääl

käämä.» kõnõl tä.

Pitsiliisi laudlinnoga kaubõl-nu Võro naasõ Oja Liina käest ostõti kah iks ütte-tõist, a väega kipõlt tä umast kaubast valla es saa.

«Et olõ pensionär, sis om taa asi nigu hobi iist iks. Ku hinna väega korgõs aia, sis kaosõ kundõ är. Tulõ panda sääne hind, et iks ostõtas ja et iks järgmädse linakõsõ raha

tagasi saasi.» sellet tä esi.

Ma mõi esi kah Hansalaadu pääl ütten Grete ja Anita Aila näpustuudio asju.

Vahel olf küllh tunnõ, et inemise olõsi nigu kunsti-saalin: mugu kõndsõ edesi ja kaiva õnnõ. A ostõti iks kah midägi: latsilõ nii näpupuppõ ku käpikit.

A tuud olf küllh hansalaadul nätä, et rahval iks parhilla rahakott puuga sälan ei olõ: kõgõpäält ostõtas iks söõgi-kraam är ja ku rahha perrä jääs, sis ka muud ninni-nänni.

Et seo laat olf kuu lõpun, sis olli inemiisi rahakoti viil kõhnõmba kah ku muido.

Laaduseltskund olf väkev ja kirriv, ostjõdõ siän näimi ka prantslaisi ja ingläisi.

A olf iks umajago võrokõisi kah: pallo teredi ja tullu juttu kõnõlõma. Mitmõ olli terve perrega asju ostma tulnu.

Ku ti timahava Tartohe hansapäivile es jõvva, minke järgmäne aastak kimmähe: sääil iks om, midä kaia ja ütten osta.

PEEDOSAARÕ KAISA PILDID

Frey Karli suguvõsa sai 8. kōrda kokko

Hainakuu 5. pääväl tullu Põlva lähkül Orajõdõ külän kokko Frey Karli perrätulõja.

Vastavõtjas olf Karli poja Aleksandri poig Rohtla Vaino uma perrega.

Sugulaisi tull kohalõ üle poolõsaa. Seo olf jo suguvõsa katsas kokkosaaminõ. Edimäne kõrd olf sääne tähtsä pido 1984. aastal Ruusmäe kandin Palojüril.

Mi suguvõsa aolugu naas pääle 1859. aastagal, ku Meremäel Kalatsova külän sündü poiskõnõ Frey Karl Ludwig. Ristiti tä Vahtsõliina kerikun. 1890. aastagal võtf tä naasõs

Kahkvast peri tütärlatsõ Kanguri Lotta.

Näile sündü säidse last: Gustav, Aleksander, Otto Wilhelm, Eduard, Alwine, Konstantin ja Salme-Johanna.

Elo läts nii, et minti perrega Rogosi mõisahe Huläku küllä, kohe ostõti renditalo.

Inne seosuvist suurt suguvõsapito kõrraldõ suguvõsa juhtkogo (Toro Kalju, Tiku

Maire, Soka Sale, Kookmaa Ilmar ja Valsi Aile) tarõn kuunolõki. Neli aastat juhtkogo vanõmba ammõtiti pidänü Toro Kalju andõ juhtõhja üle noorõmbalõ sugulasõlõ Soka Salele. Aitüma Kaljulõ tettü tüü iist. Vahtsõs liikmõs võeti Koemetsa Marko.

Kaeti üle teedüs sugulaisi kotsilõ ja kinnütedi suguvõsa lipu kava.

Kõnõldi viil ka ammõdiraha määramisest juhtkogo vanõmbalõ ja näüdäti suguvõsa juubilarõlõ antu õnnõsuuvmiskirju.

Kokkotulõgi jaos olf paprõ pääle joonistõt ka suur sugupu, kohe taheti viil sündünüisi latsi mano panda.

Pererahvas pakk kokkotulnuilõ umalt puult lämmit kardõhkit külmä koorõhäm-

mätüsega ja hääd kodotari.

Kinkal isso ja tahtmist olf, sai pruuvi vibulaskmist.

Valsi Lisete laul kuun klassivele Andrega mõnõ hää eestikiilse laulu. Ilm olf illos ja kokkotulnu inemise rõõmsa. Inne kodominekit anti sõna, et nelä aasta peräst saias jälki kokko.

VALSI AILE, Frey Karli perrätulõja

Kaikal tulõ suvõülükuul, joba katõkümnes!

Timahavanõ Kaika suvõülükuul tulõ ületulõval nädälivaihtusõl Karula kihlkunnan Kaikal. Seo kõrd om ülikoolil juubõl, tuuperäst oldas ka Kaikal tagasi.

Suvõülükuul om võrokeelitside ja -meelitside inemiisi egä-aastaganõ kokkosaaminõ, kon kõnõldas kõgõst, miä pututas võrokeelist ilma. Kõnõldas olnust ja tettüst ja tetäs plaanõ, midä ja kuis edesi tetä.

Et timahava om juubõli-suvõülükuul, kaias inämb tuud, midä kõnõldi ja plaaniti 20 aastaga iist ja miä noist asost om täämbädses saanu. Asi vöi tulla küländ põnnõv, selle et 20 aastakka om joba sääne aig, ku ütte-tõist nakkas meelest minemä. 1989, ku edimäne suvõülükuul pecti, oll esihindäst kah väega põnnõv aastak, miä muutsõ mi maa ello.

Kuigi tuu «ülükuul» Kaika-kooli nime seen vöi tsipa hiidütäjä olla, tasos siski kõigil, kedä võro keele ja meele asä külmäs ei jätä, suvõülükuuli tulla. Ütenkuun märgimi vällä parõmbit ja õigõmbit asjo!

RAHMANI JAN

UMA LEHT

Telmisenummõr 00917

Ilmus egä katõ nädäli takast tõsõpäävä

Toimõndusõ aadrõs: Tartu 48, 65609, Võro

E-post: umaleht@umaleht.ee; info@umaleht.ee

Päätoimõndaja kt: Jan Rahman 78 222 21, 56 606 494
info@umaleht.ee

Keeletoimõndaja: Laivi Org laiivi77@hotmail.ee

Latsinuka toimõndaja: Mariiko Faster 56 213 177
mariiko.faster@gmail.com

Välläandja: Võro Selts VKKF

Trükjã: AS Võro Täht

Leht Internetin: <http://www.umaleht.ee>

Lehe välläandmist tugõva:

Riiklinõ programm «Lõunaesti kiil ja kultuur»

EESTI KULTUURKAPITAL

Soomõ traktorimuusõum om kõva sõna

SAARÕ EVAR

Ku Helsingist 75 kilomeetret Turu poolõ sõita, näütäse sildi traktorimuusõumi poolõ.

Sinnä sissekäändmine tasus egäl juhul är. Nii suurt parki vannu massinit es olõ ma uman elun viil nännü, ku Kovala talu traktorimuusõumin.

Vannu traktorit om sääil rohkõmb ku sada tükkü, lisas viil paarkümmend kombaini, põllutüümassinid, hulga rehepessümassina mootorit, umbõs 300 vanna mootorsaagõ.

Näta om ka puurattit, hobõsõriistu ja võiumassinid, a päämidelt om roolin iks ravvaig.

Suurlaisilõ miildüse väega Fordsoni ja Fergusoni, a huvitava omma ka raudsõõrõga John Deere, edimäne tsillokõnõ Valmet, Dawid Brown ja mõnõ peris esierilidse saksa põkamargi.

McCormicu linttraktorit kaiõn saat arvu, et vindläne om tuu massina kõik mõõdi katõga läbi korrutanu ja niimuudu jossi valmis tennü.

Huvitava omma ka 1960. aastidõ Fordi mõtsatraktori, kon kummagi tagatsõõri mant lätt kardaan üte edetsõõri manu.

Lõvvüs ka egasugutsiid nõstukit ja koppõ, mink man jäät märkmä, et ravvadsõ mehe pidi kopamehe tüüd tegemä nii

siin- ku sääilpuul Soomõ lahtõ. Vai kuis teile miildüs puulahkja, kon kats suurõ raudsõõri külge keevitedüt kirjvõst mugu käävä ümbre ja lahkva kõkkõ, midä paku päälõ pandas? Kedä massinaehitüse mõttõ arõnõminõ ei huvida, vöi kaia klassikalidsõ ao kapottõ illu, minkalõ seoilmaagisil traktorituutjil ei olõ jälki suurt midägi vasta panda.

Vele Karhu, Erkki ja Eero, naksi vannu traktorit kõrda tegemä 1970. aastil. Küländ suur osa katõn hallin vällä pantuisist traktorist lätt ka käämä ku vaia. Mõnõga näist käävdäs talupäivil kündmänn ni riiht pesmän.

Huvitav om kaia, kuis ammõtlik muusõumivälläpanõk lätt ütest otsast üle talu seoilmaagisõs villäkasvatusõ tehnikas ja tõsõst otsast vanaravvaunikus, õigõmbidõ nois massinis, midä ei olõ jõutu viil kõrda tetä. Nii nigu arheoloogiamuusõumingi ei näüdäti õnnõ tervit savipottõ, om ka lagunu vai poolik massin vahel peris huvitav kaia.

Niikavva, ku mehe massinidõ vahõl jalutasõ ja pois-kõsõ istmit piten turnõlõsõ, saava pernaasõ kävvü talu käsituumuusõumin.

Tuu muusõum sai alustusõ nii, et suurralu tiinjide kappõ remondi aigu tühäs teten lõvveti säält hulga paaigu saa aasta joosul kannõtuisi ja kandmalda rõivit, tüürõivit,

pidurõivit ja koolda-rõivit.

Nüütõngi nii, etku ekskursioonilõ tulnu miihil lätt massinidõ päälõ silm esihindäst

palama, sõs naisiga tegeles giid, kiä näütäs, kõnõlas ja pakk vanaolidsõ kohviveski-ga jahvõtut kohvi.

FASTRÕ MARIKO PILT

Vindläne om sändse McCormicu linttraktori mõõdi katõga läbi korrutanu ja niimuudu jossi valmis tennü.

Vana Võromaa

Prisko Mart ots ja löüd

HARJU ÜLLE
ylle@umaleht.ee

Ku pätt olõt, hoia parõmb Kuldri-lähküdses Toku küläst kavvõmbahe: kaitsõliitlanõ ja vannu asju otsja Prisko Mart (69) löüd su üles nigu om löödnü 1600 töist pätti, pia 700-aastadsõ piirikivi ja vana-ao ravvatüükotussõ.

Prisko Marti elu-lugu om pööratsem ku määngi märulifilm. Ja tä mõist tuust põ nõvalt kõnõlda. Näütises tuust, kuis tä 12aastadsõlt külänõvvokogo aknõst vällä karaš, nii Tsiberist är pässi ja perän amnestiaga mõtsast vällä tull. Tuust mõtsavelles olõkist pääle om Martil mõtsan hulkmisõ ja asju otsmisõ pisiilane seen.

Paari aasta iist tull Muinsuskaitsoammõdi Tartomaa vanõmbinspektri Undi Arnold (Kah Võromaa miis) kolleegiga Mardi moro pääle ja kõnõl, et ollõv Sangastõ kandin üts põ nõv «Mõõga ja võtmõ» kivi, a kiäki tii-i, konkotsil täpsele.

A Mart tiidse tuud kivvi, tuu kotsilõ olli vanainemise egäsugutsit juttõ kõnõlnu: umal aol olnu ruutslasõ kohegi kulda matnu ja võti näütäs, kohepoolõ kuld jääs. Mart olõ-s 20 aastaka tuu kivi mano trehvänü, a kraapsõ mõtsan üte kahtligadsõ mägäriku samblost pallas ja ollgi kivi käen.

«Aolumuusõumi mehe arvasõ võtmõ kujo ja mõõga perrä, et tuu kivi om peri 14. aastagasaas tõstõst poolõst,» kõnõlõs kivvist Undi Arnold. Sändsit kivve om Eestist lövvet mõni ütsik ja arvada om tuu umaaignõ Sangastõ mõisa piirikivi. Tuust kivist lätt ka vana Võromaa ja Valga ja Võro maakunna piir.

Laskõtiiru alt tull vällä vana ravvatüükotus

Mineväästa inne joulu löüdsõ Prisko Mart Urvastõ lähkült viil üte põ nõva asa.

«Sääl oll cesti aigu Kaitsõliidu laskõtiir,» seletäs tä. «Mõts om muiduki pääle kasunu, a ma löüdsõ laskõtiiru valli üles ja kai metalliotsjaga, kummäl puul kuulil seen omma, sai laskmisraa kätte.» (Tuud kõkkõ tekki Mart tuuperäst, et Kaitsõliit taht umma laskõtiiru tagasi saia ja tuus om vaia teedä, konkotsil tuu täpsele om.)

«Tull sis bussi manu, unõhti metalliotsja tüüle,» seletäs Mart edesi. «Kai: kurrat, mõtsa all hulga kikkasiini, tiiät. Lätsi, metalliotsja ribasi takan, kõrraga naas kangli all hirmsahe

Kihlkunnapäävä köütvä ütte

Urvastõ kihlkunna rahvas kolmõst vallast (Urvastõ, Antsla ja Sõmmõrpalo) saa kokko egä katõ aasta takast.

Mõtõ ütist kihlkunnapäivõ pidämä naada tull 1996. aastagal. Antsla, Urvastõ ja Sõmmõrpalo vald teivä sändse otsussõ, et kõrraldasõ kihlkunnapäivi kõrdapiten.

HARJU ÜLLE PILT

Prisko Mart löüdsõ uma kodo lähkült mõtsast üles esierälidse «mõõga ja võtmõ» kivi.

rüükmä, ala oll nii viis kõrd viis miitret.»

Mart võtt bussi päält lapju ja naas kaibma. Ravvasulatusjäagi tuli vällä. Kultuurkiht kah. Mardilõ oll kõrraga selge, et tuu om muinsuskaitsoväärtusega kotus ja sääl tohe-i esi edesi tsungi. Kõlist sis jäl Undi Arnoldilõ ja põ nõvõv paik sai kaardi pääle pantus. «Tuud naatas uurma, kas sääl om sepikoda vai sis ravvasulatuskotus,» seletäs Undi Arnold.

Mõtsavelli punkrihe olõ kikit tähtsä leping

Viil om Mart uurnu mõtsavelli punkrit. Metalliotsjaga löüdsõ tä suu päält üttest punkrist vana pangi, mink ala oll kikit mitmõ-kandilnõ klaaspurk.

Purgi seen oll kolmõn eksemplarini maa ostmisõ-müümise leping, cestiagsõ lövi pääl: Saarõmaal Lööne mõisas 17 hektärrit ostõd. Ostjas kiäki Mets. Mart otsõ tuu Metsa tütre üles, tuu oll väega õnnõlik: täl maa tagasi saamalda, selle et oll õs üttegi papõrd.

Kas kulda olõt löödnü? «Mis kulda, ma otsi rohkõmb sõa-aigist asjo,» seletäs Mart. «Mis ma lövvä, kõik läävä muusõummi. Kohe ma tuu kullaga lää? Hauda vai?»

Mart om ka jahi- ja kalamiis, kolhoosiaol ja päält tuudki kasvat kallo.

1992. aastagast pääle om tä Kaitsõliidun. Mille? Tuud om Mart pidänü innegi seletämä. Näütises Aunastõ Mairelõ «Meie» saatõn, ku kõnõlõdi Kaitsõliidust. «Kurrat, Eesti vabariiki om vaia kaitsa, kes tedä muidu kaits!» om Mardi arvaminõ. A aokiräniolõ ollõv

tuud rassõ selges tetä: neo iks arvasõ, et kaitsõliitu mindäs selle, et hindäle püss saia ja tuuga mõtsan ümbretõõri juuskõ.

Kaitsõliidu mehe omma iks olnu politsei abilidsõ. Mart seletäs, et pidi inne päivikut, kohe pand kirja kõik päti, kelle tä om kätte saanu. 1600 sai kokko. «Noid om olnu egät kandist ja egät sorti: varga, rüüvpüüdjä, salaküti, mõtsavarga,» lugõ tä ette.

Kolm aastat tagasi varasti noorõ poisi mõtsa peris Mardi kodo lähkült. Mart ja tuudaignõ poliitseimiis Juhan tuli näid kinni võtma. Sangastõ puult mõtsast, et vargit är hanita. Muido olõsi noorõ mehe kipõstõ mõtsa pagõnu ja vanamehe es joudnu perrä joosta. Saadigi kõik kinni. «Ma võti üte kinni ja ütli, et kae, är pagõgu, ma lasõ sul jala läbi, perän söövä hussi su mõtsan är. Küll miis värisil!» pugistas Mart naaru.

A pätte püüdme iist saai õnnõ kittä – ku õks om kellegi pojakõnõ kinni pant, sõs söimatas kaitsõliitu nii et maa must. Ja hää, ku õnnõ söimatas.

«Miis, nüüt nakkat väist saamal!»

Pokumaa takast võtt Mart üt-skõrd mõtsavarga kinni, luuduskaitsoinspektri abiga. Inspektri oll pättega kõnõldõn tuu kinni võtmisõ kõik Mardi kaala ajanu: peläs. Perän õigust Mardilõ: «Sul naid vainlasi niigi pallo, ütts veidemb vai rohkõmb!»

A päti es jätkä: poisi tuli ja kutsi Mardi vällä. Ütli: «Kulõ miis, nüüt nakkat väist saamal!» Üts võtt väidse vällä ja naas tuuga vehkmä. A pätipoisi es tiiä, et Mardil om kõik aig

Waltheri püstol ütten. Mart võtt püstoli sääl takast vällä ja üteli väidsemehele: «Ku ma su maaha lasõ, sis tõsõ tunnistasõ kõrraga, et tullit väidsega kallalõ – kõik varga omma jo recturi!» Päti lätsi minemä ja nii tuu asi lõppi.

Ütel Urvastõ talomehel käve vinläsõst varas. Mart võtt tuu kinni, ku miis kaubaga aknõst vällä ronõ. Päti ähvärõd, et tulõ üüse, palotas Mardi maja maaha ja tapp naasõ-latsõ är.

Mart peläs kah. Pand auto-maadi valmis, tekki kiviunigu taadõ laskmispesä. Uuf mitu tunni, kedägi es tulõ. Sis käve alajaama man kolk-sahus – celektriline lõigati maaha. «Ütte pätti passõ, a tullit tõsõ, nii tuu elo om!» seletäs Mart. Lõikaja pässi pakku, a lätsi lõiksi tõsõst kotussõst kah ja võeti sääl kinni. A vinläne olõ-i seoni-aoni majja palotama tulnu.

Sõamehe verd om Mardi suguvõsan üttsjago: esä oll kah cesti aigu kaitsõliitlanõ ja ütts Mardi tütar, Maarja, nom suur sõaväeläne – Tali-nan mereväe miinisadama ülem. Aiga tiinõnõ saksa merejalaväen ja käünõnõ Saksa-maal sõakoolin. Tütte üle om Mart väega uhkõ.

Lõpõtusõ oppas Mart pikält ja mõnuga, kuis saa esi pommi tetä. Tuu jaos tarvilliku kraami saa nõ või-olla mitte Vaabina poodist, a Antsla ja Võro poodist kimmähe. A lehen mi tuud edesi oppama ei nakka. Ku Kaitsõliitu lääti ja hääs Eesti kaitsjas saati, võiti esi Mardi käest küssü.

URVASTÕ KIHMKUND

Rahvajutt, Vañt ja vana pühäpaiga

Ku rahvajutu perrä rehkenä, sis Urvastõ kihlkunna kõgõ kuulsamb tegeläne om arvada olnu 18. aastagasaal tan jutust pidänü Johann Christian Quandt (vanõmb) – pastor Vañt. Ütski tõnõ seo kandi inemine ei olõ nii pikält rahva meelen püsünü. Oll väega pühä miis, kiä õigõlõ pandki mi rahva uskma ristirahva jumalat.

Ku asa tõist puult kaia, sis oll Vañt vandaal ja okupant: väega palfo om kõnõld ka tuust, ku palfo tä häõt är seo kandi vannu pühhi kotussit.

1955. aastagal om Tiidla talo miis Neumanni Kristjan kõnõlnu: «Hiie kotus om ollu Urvastõn Märdäni talu maa pääl. Urvastõn om ollu katõssakümmend viis ohvrikotust. Tuhat säitsmelsaal kolmõlkümmel tõsõl aastal om tullu Urvastõhe õpõtaja Kvant, tuu õpõtaja Kvant om kõik nuu vana ohvrikotussõ maha lahknu.»

Arvatas, et rahvajuttu ei taso väega usku – tan om iks veidükese mano pant vai hoobis maaha salat. Tan jutun and kõnõlõja kimmä ao, kuna Vañt om Urvastõlõ oppajas tulnu. Selge, et taa ei olõ vanaimä käest kuulõt, a loet tiidmine. Arvada tatsamast om tä võtnu ka ohvrikotussidõ hulga – 85. Hiie kotus om kah raamadutarkusõ perrä pant nimi – Löuna-Eestin om hiie nimi võõras. A miä päätätsä – jutust saami teedä, et Märdäni talon om olnu ohvrikotus. Rahvajutt om läte, kost või löüdä säänest teedüst, midä kongi muial ei olõ.

Kõnõldas, et kõik mi vana pühä kotussõ tulõssi kaitsmisõ ala võtta. Hää üteldä, rassõ tetä. Rahvajutt and täpsät tiidmist väega veidü. Kimmä kotussõ – nigu Osula Juudapedästü, Tinnipalu Helsekivi jms – omma kaitsõ all jo nigunii. Ku usku, et pühhi paiku om tankandin olnu hulga rohkõmb, tulõ rahvajuttu kaia tõsõ prilliga.

Ei massa mõtõlda, et tähtsä kotus piät kimmäle olõma illos puu vai mõtsanukk, suur kivi, selge läte – Kassimõisan om ohvrit annõt eski õhtjalõ. Tasuh rehkenä paikuga, kon om jutu perrä käünü tont, vanakuri vai juudas. Essütäjät vai virbitäjät om taasama Vañtki trahvnu ka säändsin paigun, kon ohvõrdamisõst vai vannust jumalist joht ei kõnõlda. Vana kalmõ omma kah kunagi olnu niisama putmalda rahupaiga nigu täambädsel pääväl kalmuaid.

Luteri kerik es kannahat rahvausku, a niisama tihkõ oll tä katoligu kombidõ vasta. Kerik, kabõl vai ka rist kotussõnimen või tähendä, et sääl paigan oll ristiusu pühäpaik inne lutõrusõ oppusõ mi maalõ joudmist. Säändsit paiku ei saa ohvrikivvest ja -lätüst eräle panda – sakõstõ tettigi katoligu-aigõ pühäkotussõ kohegi, kon jo inne midägi pühhä oll. Rahvausk om olnu kristlusõga segi: ristimõtsu tulõsi kimmäle kaitsa, üttskõik määne usk taa kombõ takan om.

Rahvajutt jääs pääl-mädsõ koorõ ala suur jago säänest, midä tulõ mõista lukõ. Önnõ nii saa üles otsi nuu kunagi mi rahva jaos tähtsä paiga.

A rahvasuu om ütts võimas asi – lahksõ tuu Vañt, palfo tä lahksõ, a jutu seen omma alalõ nii lahka esi ku ka lahudu kotussõ.

VALPRI VALDO,
perimüse-uurja

